

ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՏՐԱՄԱԴՐՄԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՔԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ՕԼԻՄՊԻԱ ԳԵՂԱՍՅԱՆ

Արդի ժամանակաշրջանում բոլոր տեղեկատվության արդյունաբերության բուռն զարգացման ակնատեսներն ենք, ինչը պայմանավորված է գիտության ու տնտեսության և հասարակության զարգացման օրինաչափություններով: Հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտների ու գործունեության մասին տեղեկությունների, տվյալների փոխանակման աճի շնորհիվ «տեղեկատվություն» հասկացությունը 20-րդ դարի սկզբներին հայտնվեց գիտնականների հատուկ ուշադրության կենտրոնում¹: Ակնհայտ դարձավ, որ առօրյա խնդիրների լուծումից մինչև գիտակրթական ոլորտի պլանավորումն ու պետական կառավարման արդյունավետ իրականացումը ուղղակիորեն կախված են նաև յուրաքանչյուրի ու բոլորի տեղեկացվածության մակարդակից: Ցանկացած հասարակության մեջ նույնիսկ սովորությունների ու ավանդույթների պահպանումը, իրավագիտակցության մակարդակը, տնտեսական, գիտական, էկոլոգիական և այլ ոլորտներում արձանագրված հաջողություններն ու բարձր պրոֆեսիոնալիզմ ապահովող կադրերի առկայությունը ևս սերտորեն առնչվում են հասարակության տեղեկացվածության որակին: Պատշաճ տեղեկացվածությունը մի կողմից ապահովում է գաղափարական հարուստ ներկայակալ հասարակության կազմակերպման և զարգացման դաշտում, մյուս կողմից՝ իշխանություններին զգոն պահող գործոն է:

20-րդ դարն առանձնանում է նաև յուրաքանչյուրի տեղեկատվության իրավունքի և դրա հետ կապված հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման առումով: Ասվածի վառ ասպարեզն է այն փաստը, որ տեղեկատվության ազատության իրավունքն այսօր արդեն ամրագրված է աշխարհի գրեթե բոլոր երկրների սահմանադրություններում ու բազմաթիվ միջազգային պայմանագրերում («Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր», 1948 թ., 19 հոդված, «Մարդու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիա, 1950 թ., 10 հոդ-

¹ Տե՛ս **Городов О. А.** Информационное право. М., 2014, էջ 5:

ված, «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր», 1966 թ., 19 հոդված, «Էկոլոգիական տեղեկատվության մատչելիության, որոշումների կայացմանը հասարակության մասնակցության և արդարադատության մատչելիության մասին» կոնվենցիա, 1998 թ., «Բաց տեղեկությունների միջազգային խարտիա» և այլն)², և «տեղեկատվություն» հասկացությունն էլ իր հերթին կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում բոլոր գիտությունների ու գիտելիքների համակարգում:

Ինչ վերաբերում է Հայաստանի Հանրապետությունում տեղեկատվության մատչելիության իրավունքի օրենսդրական ամրագրմանը, ապա թե՛ 1995 թ. ՀՀ-ում ընդունված Սահմանադրության³ և թե՛ 2005 թ. փոփոխություններով Սահմանադրության մեջ⁴ ամրագրված է եղել յուրաքանչյուրի խոսքի ազատության իրավունքը, ինչը ներառում էր նաև տեղեկություններ և գաղափարներ փնտրելու, ստանալու, տարածելու ազատությունը տեղեկատվության ցանկացած միջոցով՝ անկախ պետական սահմաններից: 2015 թ. դեկտեմբերի ՀՀ Սահմանադրության փոփոխությունների ընդունման հանրաքվեի արդյունքում⁵ ներկայումս տեղեկատվության ազատության իրավունքը կարգավորվել է հետևյալ ձևակերպմամբ. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է սեփական կարծիք ունենալու, ինչպես նաև առանց պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջամտության և անկախ պետական սահմաններից՝ տեղեկատվության որևէ միջոցով տեղեկություններ ու գաղափարներ փնտրելու ու ստանալու և տարածելու ազատությունը...»:

Անհրաժեշտ է նշել, որ, Սահմանադրությամբ ամրագրվելուց զատ, ՀՀ օրենսդրության՝ քննարկվող ոլորտի խիստ կարևոր ու առաջադեմ քայլերից է համարվում նաև 2003 թ. սեպտեմբերին ՀՀ-ում «Տեղեկատվության ազատության մասին» օրենքի⁶ ընդունումը, որը ՀՀ-ում օրինական հիմքերով գտնվող յուրաքանչյուր մարդու իրավունք է վերապահում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններից, բյուջեից ֆինանսավորվող կազմակերպություններից, ինչպես նաև հանրային նշանակություն ունեցող մասնավոր կազմակերպություններից ստանալու նրանց տիրապետած գրեթե ողջ տեղեկատվությունը:

² Տե՛ս ՀՀ ԱԳՆ Պաշտոնական տեղեկագիր, Հրատարակության երրորդ տարի, 2004, № 4 (12): ՀՀ ԱԳՆ Պաշտոնական տեղեկագիր, 2002, № 17 (192): ՀՀ Պաշտոնական տեղեկագիր, 1997.12.25/29: <http://www.mnp.am/?p=201>

³ Ընդունվել է 05.07.1995, ուժի մեջ է մտել 13.07.1995:

⁴ Ընդունվել է 27.11.2005, ուժի մեջ է մտել 06.12.2005, ՀՀ ՊՏ, 2005.12.05, Հատուկ թողարկում:

⁵ Ընդունվել է 06.12.2015, ուժի մեջ է մտել 22.12.2015, ՀՀ ՊՏ, 2015.12.21, Հատուկ թողարկում:

⁶ Ընդունվել է 23.09.2003, ուժի մեջ է մտել 15.11.2003, ՀՀ ՊՏ, 2003.11.05/55(290):

Միջազգային չափորոշիչներին համահունչ՝ օրենքը նշված կազմակերպություններին պարտադրում է հրապարակել նաև իրենց գործունեության հետ կապված տեղեկատվություն՝ անկախ հարցումներ ստանալուց: Այս օրենքի կարևորագույն արժանիքներից մեկն էլ այն դրույթի առկայությունն է, որը պատասխանատվություն է նախատեսում տեղեկատվությունը ապօրինաբար չտրամադրելու կամ ոչ լիարժեք տեղեկատվություն տրամադրելու համար:

Իհարկե, ակնհայտ է, որ «տեղեկատվություն» եզրույթն այսօր հավակնում է դառնալ տեսական ու պրակտիկ ոլորտներում իր կարևորությամբ սահմաններ չճանաչող հասկացություն, սակայն պետք է նշել, որ այն երբեմն հանդես է գալիս նաև բավականին բարդ ու հակասական, իսկ առանձին դեպքերում՝ նույնիսկ վիճելի կողմերով: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է նշել, որ «տեղեկատվություն» հասկացությունը ներառում է ամենատարբեր ոլորտներ, այդ թվում նաև «էկոլոգիական տեղեկատվությունը», որը բավականին նոր հասկացություն է թե՛ ազգային, թե՛ միջազգային օրենսդրության բնագավառներում: Ժողովրդագրական ու քաղաքական լուրջ տեղաշարժերի հետ մեկտեղ՝ անսպասելի փոփոխություններ է կրում շրջակա բնական միջավայրը: Նոր տեխնոլոգիաները հնարավորություններ ընձեռեցին հավաքելու ու մշակելու շրջակա միջավայրի փոփոխությունները արձանագրող հսկայական նյութ⁷: Ստեղծված էկոլոգիական գլոբալ ճգնաժամի պայմաններում հատկապես կարևորելով էկոլոգիական տեղեկատվության դերն ու նշանակությունը՝ միջազգային հանրությունն ու առանձին պետություններ 20-րդ դարի վերջին և 21-րդ դարի սկզբներին նախանձախնդիր են, որ հնարավորինս հստակ սահմանվեն էկոլոգիական տեղեկատվության հասկացությունը, էկոլոգիական տեղեկատվության մատչելիության իրավունքի բովանդակությունը, սուբյեկտների շրջանակը, սուբյեկտների իրավունքներն ու պարտականությունները: Բազմաթիվ պետությունների երկարատև ու համախմբված աշխատանքի շնորհիվ 1998 թ. Դանիայի Օրհուս քաղաքում ընդունվեց «էկոլոգիական տեղեկատվության մատչելիության, որոշումների կայացմանը հասարակության մասնակցության և արդարադատության մատչելիության մասին» կոնվենցիան (այսուհետ՝ Օրհուսի կոնվենցիա), որի կարգավորման ոլորտն ընդգրկում է էկոլոգիական տեղեկատվության և այդ իրավունքի մատչելիության իրավական կարգավորման բոլոր հարաբերությունները: Որպես միջազգային աննախադեպ փաստաթուղթ, Օրհուսի կոնվենցիան հստակորեն մատնանշում է մարդու առողջ ու բարենպաստ միջավայրում ապրելու իրավունքի մեջ էկոլոգիական տեղեկատվության մատչելիության իրա-

⁷ Ст' у Данилов-Данилян В. И., Лосев К. С. Экологический вызов и устойчивое развитие. М., 2000, էջ 8:

վունքի բացառիկ դերն ու նշանակությունը, սահմանում այդ իրավունքի արդյունավետ իրականացման մեխանիզմները ու նախատեսում պատասխանատվություն այն խախտելու համար:

Իհարկե, տեղեկատվության, այդ թվում էկոլոգիական տեղեկատվության մատչելիությունը բազմաթիվ երկրների օրենսդրությամբ հստակ ամրագրված լինելը շատ կարևոր է: Շատ հաճախ էկոլոգիական տեղեկատվության ոլորտը պետք է փաստեր ու տվյալներ հավաքի, այնուհետև դրանք ուսումնասիրի և վերլուծի այնպիսի բնական ռեսուրսների ու երևույթների մասին, ինչպիսիք են, օրինակ, ռադիոակտիվ ճառագայթումը, վիրբացիան, աղմուկը: Ավելին, պետությունների համար ակնհայտ դարձավ, որ շատ դեպքերում տեղեկատվությունը, այդ թվում էկոլոգիական տեղեկատվությունը, որոշակի հանգամանքներից ելնելով, պետք է հասանելի լինի միայն օրենքով նախատեսված սուբյեկտների շրջանակի համար: Խոսքն այն տեղեկատվության մասին է, որը նախատեսված չէ երրորդ անձանց տրամադրելու կամ, առհասարակ, հրապարակելու համար: Դրանք կարող են լինել անձի անձնական տվյալները, պետական, բժշկական, արդյունաբերական գաղտնիքը և այլն: Ուշագրավ է, որ աշխարհում օրենսդրական և ենթաօրենսդրական նորմատիվ ակտերում մարմնավորված են գաղտնիության մոտ հիսուն տեսակներ, որոնց թիվը շարունակում է աճել⁸: Որոշակի տեղեկատվություն տրամադրելու սահմանափակումները կապված են հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտների առանձնահատկությունների, մարդկանց կյանքի ու կենսագործունեության ապահովության, հասարակական կարգի պահպանության, պետությունների անվտանգության հետ: Պատահական չէ, որ ավելի քան վեց տասնյակից ավելի երկրներում տեղեկատվության ազատության հարաբերությունները կարգավորող իրավական ակտերում համապատասխան դրույթով առանձնացված է այն տեղեկատվությունը, որը ենթակա չէ հրապարակման առանց կոնկրետ անձանց համաձայնության կամ ենթակա չէ հրապարակման ընդհանրապես: Մասնավորապես, Հայաստանի Հանրապետության «Տեղեկատվության ազատության մասին» օրենքի 8 հոդվածի համաձայն՝ 1. Տեղեկատվություն տնօրինողը, ...մերժում է տեղեկատվության տրամադրումը, եթե դա՝

ա. պարունակում է պետական, ծառայողական, բանկային, առևտրային գաղտնիք,

բ. խախտում է մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը, այդ թվում՝ նամակագրության, հեռախոսային խոսակ-

⁸ Տե՛ս **Бачило И. Л., Лопатин В. Н., Федотов М. А.** Информационное право: учебник. СПб., 2005, էջ 354:

ցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիությունը,

գ. պարունակում է հրապարակման ոչ ենթակա նախնական քննության տվյալներ,

դ. բացահայտում է մասնագիտական գործունեությամբ պայմանավորված մատչելիության սահմանափակում պահանջող տվյալներ (բժշկական, նոտարական, փաստաբանական գաղտնիք),

ե. խախտում է հեղինակային իրավունքը և (կամ) հարակից իրավունքները:

Ինչպես տեսնում ենք, ՀՀ-ում ևս օրենսդրական ամրագրում են ստացել որոշակի տեղեկատվություն տրամադրելու սահմանափակումներ, ինչն առկա է նաև Ռուսաստանի Դաշնության, Բելառուսի, Ֆրանսիայի, Գերմանիայի և մի շարք այլ երկրների օրենսդրություններում:

Օրհուսի կոնվենցիան ևս առաջնորդվում է այն պարզ տրամաբանությամբ, որ առանձին դեպքերում, որոշակի անձանց անձնական տվյալների և երկրում հասարակական անվտանգության ու որոշ այլ ոլորտների ապահովության երաշխիքներից ելնելով, ավելի նպատակահարմար է չհրապարակել համապատասխան տեղեկատվությունը: Բնականաբար, թե՛ յուրաքանչյուր երկիր, թե՛ միջազգային հանրությունն այս պարագայում առաջնորդվում են այն չափորոշիչներով, որ համապատասխան տեղեկատվությունը հրապարակելը չվատթարացնի ու բացասական ազդեցություն չունենա երկրի արտաքին քաղաքականության ու ներքին գործունեության առանձին ոլորտների վրա, որ պաշտպանվեն անձի անձնական տվյալները: Այսինքն՝ էկոլոգիական տեղեկատվության տրամադրման սահմանափակումները յուրաքանչյուր առանձին դեպքում բխում են հենց շրջակա միջավայրի էկոլոգիական կայունության ապահովման, անձանց ու երկրի տնտեսության պահանջների բավարարման, բնական ռեսուրսների արդյունավետ կառավարման շահերից:

Մասնավորապես, Օրհուսի կոնվենցիայի 4 հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ «Շրջակա միջավայրին վերաբերող տեղեկատվություն ստանալու կապակցությամբ կատարված հարցումը կարող է մերժվել, եթե այդպիսի տեղեկատվության հրապարակումը բացասաբար կանդրադառնա՝

ա. պետական մարմինների գործունեության գաղտնիության վրա, եթե այդպիսի գաղտնիությունն նախատեսված է ազգային օրենսդրությամբ.

բ. միջազգային հարաբերությունների, ազգային պաշտպանության կամ հանրային անվտանգության վրա.

գ. արդարադատության իրականացման, անձանց՝ արդար դատական քննության իրավունքի վրա կամ պետական մարմինների՝ քրեական կամ կարգապահական գործերով քննություններ անցկացնելու կարողության վրա.

դ. առևտրային և արդյունաբերական տեղեկատվության գաղտնիության վրա՝ այն դեպքերում, երբ նման գաղտնիությունը օրինական տնտեսական շահերի պաշտպանության նպատակով պահպանվում է օրենքով: Այս շրջանակներում շրջակա միջավայրի պահպանությանն առնչվող արտանետումների մասին տեղեկատվությունը ենթակա է բացահայտման.

ե. մտավոր սեփականության իրավունքի վրա.

զ. անձնական տվյալների և/կամ ֆիզիկական անձանց վերաբերող արխիվների գաղտնիության վրա, եթե համապատասխան ֆիզիկական անձը համաձայնություն չի տվել տրամադրելու այդպիսի տեղեկատվություն՝ ելնելով ազգային օրենսդրության պահանջներից.

է. հարցվող տեղեկատվությունը ներկայացրած երրորդ կողմի շահերի վրա, եթե այդ կողմը չի կրում նման ձևով վարվելու իրավական պարտականություն, կամ եթե այդ կողմի վրա չի կարող դրվել այդպիսի պարտավորություն, և այն դեպքերում, երբ այդ կողմը չի տվել համաձայնություն՝ հրապարակելու համապատասխան տեղեկատվությունը, կամ

ը. շրջակա միջավայրի վրա, որին վերաբերում է այդ տեղեկատվությունը, օրինակ՝ հազվագյուտ տեսակների բազմացման վայրերի մասին»:

Այս հոդվածում նախատեսված սահմանափակումների վերլուծության կարևորագույն բաղկացուցիչ է այն հանգամանքը, որ Օրհուսի կոնվենցիան չի պարտավորեցնում Կողմ պետություններին իրենց ազգային օրենսդրությամբ պարտադիր կերպով արտացոլելու վերոհիշյալ բոլոր սահմանափակումները: Ավելին, տեղին ենք համարում վկայակոչել նույն Կոնվենցիայի նույն հոդվածի վերջին կետը, ըստ որի՝ «Մերժման վերոհիշյալ հիմքերը ենթակա են սահմանափակ մեկնաբանման՝ հաշվի առնելով այդ տեղեկատվության հրապարակման հարցում հասարակության շահագրգռվածությունը, և այն, թե արդյոք հարցվող տեղեկատվությունն առնչվում է շրջակա միջավայր կատարվող արտանետումներին», և 3 հոդվածի 5-րդ կետը, ըստ որի՝ «Սույն Կոնվենցիայի դրույթները չեն սահմանափակում որևէ Կողմի իրավունքը շարունակելու իրագործել կամ ձեռք առնել շրջակա միջավայրին առնչվող հարցերի վերաբերյալ տեղեկատվության ավելի լայն մատչելիություն...», քան դա նախատեսված է Կոնվենցիայով»: Վերոհիշյալի վառ ապացույցն է հենց «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքով տեղեկատվության ազատության՝ ավելի քիչ թվով

սահմանափակումներ ամրագրելը: Խոսքը մասնավորապես Օրիուսի կոնվենցիայով նախատեսված տեղեկատվության տրամադրման մերժման այն հիմքի մասին է, ըստ որի՝ շրջակա միջավայրին վերաբերող տեղեկատվություն ստանալու հարցումը կարող է մերժվել, եթե այդպիսի տեղեկատվության հրապարակումը բացասաբար կանդրադառնա շրջակա միջավայրի վրա, օրինակ՝ հազվագյուտ տեսակների բազմացման վայրերի մասին: Այս բացառությունը Կոնվենցիայի հեղինակները նախատեսել են այն նպատակով, որ կառավարությունը հնարավորություն ունենա պահպանելու այն տարածքները, որտեղ բազմանում են, օրինակ, անհետացման եզրին գտնվող բույսեր: Ըստ Կոնվենցիայի հեղինակների՝ այդ տարածքների մասին տեղեկատվությունը հասարակությանը չտրամադրելը որոշակի ուղեցույց է պետական մարմինների համար՝ հարցվող տեղեկատվությունը տրամադրելու կամ չտրամադրելու մասին որոշում կայացնելիս նկատի ունենալու այն վնասը, որը կարող է հասցվել շրջակա միջավայրին՝ դրա մասին տեղեկատվություն տրամադրելով⁹: Սակայն ՀՀ ազգային օրենսդրությունն այս տիպի տեղեկատվությունը հասարակությանը չտրամադրելու մասին որևէ դրույթ չի պարունակում: Դեռ ավելին, «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի 8 հոդվածը նախատեսում է, որ տեղեկատվության տրամադրումը չի կարող մերժվել, եթե

... բ. տեղեկատվությունը ներկայացնում է ՀՀ տնտեսության ընդհանուր վիճակը, ինչպես նաև բնության և շրջակա միջավայրի պահպանության ... բնագավառում տիրող իրական վիճակը...:

ՀՀ օրենսդրության այս դրույթը տարածվում է շրջակա միջավայրի մասին, այդ թվում՝ հազվագյուտ տեսակների բազմացման վայրերի մասին տեղեկատվության մատչելիության վրա: Մեր խորին համոզմամբ, օրինակ, անհետացման եզրին գտնվող կոնկրետ բուսատեսակների կամ կենդանատեսակների պահպանության գործում կարևորագույն իրավական երաշխիքը տվյալ վայրերը որպես բնության հատուկ պահպանվող տարածքներ սահմանելն է, ինչը նախատեսված է «Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» ՀՀ օրենքով¹⁰: Այդ օրենքում հստակ նախատեսված է, որ յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի պահանջելու և ստանալու բնության հատուկ պահպանվող տարածքների պահպանության, օգտագործման և իրավիճակի վերաբերյալ տեղեկատվություն, և լիազորված պետական մարմինը տեղեկատվություն է տրամադրում բնության հատուկ պահպանվող տարածքում նախատեսվող գործունեության, բնության հատուկ պահպանվող տարածքի պահպանության և օգտագործման վերաբերյալ որո-

⁹ Տե՛ս «Орхусская Конвенция: Руководство по осуществлению». Второе издание, М., 2014, էջ 109:

¹⁰ Ընդունվել է 27.11.2006, ուժի մեջ է մտել 04.01.2007, ՀՀ ՊՏ, 2006.12.25/66 (521):

շումների, բնության հատուկ պահպանվող տարածքների էկոլոգիական իրավիճակի մասին (հոդված 29, 30): Ի լրումն վերոհիշյալի՝ տեղին ենք համարում վկայակոչել նաև «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին»¹¹ ՀՀ օրենքի 10 հոդվածը, ըստ որի՝ պետական և ծառայողական գաղտնիքի շարքին չեն կարող դասվել՝

... բ. տնտեսության ընդհանուր վիճակը, ինչպես նաև բնության և շրջակա միջավայրի պահպանության, առողջապահության, կրթության, գյուղատնտեսության, ներքին առևտրի, մշակույթի բնագավառներում տիրող իրական վիճակը ներկայացնող տեղեկությունները: Վերոհիշյալ դրույթների վերլուծությունից բխում է, որ Հայաստանի Հանրապետության ազգային օրենսդրությունը, չհակասելով Օրհուսի կոնվենցիայի դրույթներին, նախատեսում է, որ շրջակա միջավայրի և դրա վիճակի մասին տեղեկատվությունը ենթակա է հրապարակման:

Նմանատիպ մոտեցում է ցուցաբերված նաև Ուկրաինայի Սահմանադրությամբ, որի 50 հոդվածը սահմանում է, որ ոչ ոք չի կարող սահմանափակել շրջակա միջավայրի վիճակի, սննդամթերքների ու կենցաղային ապրանքների մասին տեղեկատվության մատչելիությունը:

Ինչ վերաբերում է անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիության պահպանությանը, ապա պետք է նշել, որ թե՛ Օրհուսի կոնվենցիան, թե՛ «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում են անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիության պահպանությունը, որի նպատակն է անձանց մասին համապատասխան տեղեկությունների տիրապետելու դեպքում զերծ մնալ դրանք՝ առանց տվյալ անձի համաձայնության հրապարակելուց՝ ելնելով նրա անձնական և ընտանեկան կյանքի պահանջների բավարարման, կյանքի ու կենսագործունեության տարբեր ոլորտներում կայունության ապահովման կարևորությունից:

«Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի 8 հոդվածը, Օրհուսի կոնվենցիայի 4 հոդվածի գ կետի պահանջներին համահունչ, նախատեսում է. «Տեղեկատվություն տնօրինողը, մերժում է տեղեկատվության տրամադրումը, եթե դա՝

...խախտում է մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը, այդ թվում՝ նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիությունը.....»:

Այս իրավունքի ամրագրումն իսկապես անհրաժեշտ և անխուսափելի գործոն է առանձին անձանց իրավունքների և ժողովրդավարական հասարակության շահերի միջև հավասարակշռություն հաստատելու համար: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ մարդու կյանքի

¹¹ Ընդունվել է 03.12.1996, ստորագրվել է 30.12.1996, ՀՀ ԱԺՏ, դեկտեմբեր 1996/23-24 (1123-1124):

որակը մեծ մասամբ կախված է այն շրջակա միջավայրի վիճակից, որտեղ նա բնակվում է, և հաշվի առնելով յուրաքանչյուրի՝ առողջ ու բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքի կարևորությունը, կարծում ենք՝ պրակտիկայում բազմիցս կարող են հանդիպել դեպքեր, երբ անձնական և ընտանեկան կյանքի տեղեկատվությունն ուղղակիորեն պայմանավորված է շրջակա միջավայրով:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ձևավորած նախադեպային իրավունքից բխում է, որ անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունք ասելով չպետք է ենթադրել միայն պետության «պասիվ» վարքագիծը, այսինքն՝ անձնական և ընտանեկան կյանքին միջամտելուց ձեռնպահ մնալը: Եվրոպական դատարանն իր վճիռներից մեկում նշում է, որ «հարգանք» ասելով պետք է հասկանալ նաև անձի՝ պետության կողմից պաշտպանվելու պոզիտիվ իրավունքը: Պետության պոզիտիվ պարտավորություններն անհրաժեշտ են հատկապես անհատների ֆիզիկական ու բարոյական անձեռնմխելիությունն ապահովելու համար¹²:

Վերոհիշյալ համատեքստում խիստ կարևոր ձեռքբերում պետք է համարել 2015 թ. հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտած՝ «Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքը¹³, որը իրավական մանրամասն կարգավորման է ենթարկել անձնական տվյալների, դրանք մշակելու, տվյալների սուբյեկտների իրավունքների, անձնական տվյալներ մշակողի պարտականությունների, անձնական տվյալներ մշակելու օրինականության նկատմամբ հսկողության իրավական հարաբերությունները:

Որպես տեղեկատվության, այդ թվում՝ էկոլոգիական տեղեկատվության տրամադրումը մերժելու հաջորդ հիմք ցանկանում ենք անդրադառնալ թե՛ Օրհուսի կոնվենցիայով, թե՛ ՀՀ «Տեղեկատվության ազատության մասին» օրենքով նախատեսված տեղեկատվության տրամադրման սահմանափակմանը՝ պայմանավորված պետական մարմինների գործունեության գաղտնիությամբ: Կոնվենցիան նախատեսում է, որ գաղտնիության սահմանումը պետք է նախատեսվի ազգային օրենսդրությամբ, ինչը հնարավորություն կտա խուսափելու պատկան մարմինների կողմից տեղեկատվության տրամադրումը անհարկի մերժելուց: Այսինքն՝ պետական մարմինը, որին ներկայացվել է տեղեկատվության տրամադրման հարցումը, չպետք է ինքնուրույն որոշմամբ տվյալ տեղեկատվությունը դասի հրապարակման ոչ ենթակա տեղեկությունների շարքին: Դեռ ավելին, Օրհուսի կոնվենցիայի 4 հոդվածի 6-րդ կետը պարտավորեցնում է յուրաքանչյուր կողմին ապահո-

¹² St' u X and Y v. the Netherlands, Judgment of 26 March 1985, Costello-Roberts v the United Kingdom, Judgment of 25 March, 1983:

¹³ Ընդունվել է 18.05.2015, ուժի մեջ է մտել 01.07.2015, ՀՀ ՊՏ, 2015.06.18/35(1124):

վելու, որ հնարավորության դեպքում հրապարակման ոչ ենթակա տեղեկատվությունն առանձնացվի ընդհանուր տեղեկատվությունից՝ չխախտելով հրապարակման ոչ ենթակա տեղեկատվության գաղտնիությունը, և տրամադրվի պետական մարմինների կողմից: Այս առումով անհրաժեշտ ենք համարում մեջ բերել «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 2 հոդվածը, որը սահմանում է. «Պետական գաղտնիքը Հայաստանի Հանրապետության ռազմական, արտաքին հարաբերությունների, տնտեսական, գիտատեխնիկական, հետախուզական, հակահետախուզական, օպերատիվ-հետախուզական գործունեության բնագավառների այն տեղեկություններն են, որոնք պաշտպանվում են պետության կողմից, և որոնց տարածումը կարող է ծանր հետևանքներ առաջացնել Հայաստանի Հանրապետության անվտանգության համար: Ծառայողական գաղտնիքը սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված բնագավառների այն տեղեկություններն են, որոնք պաշտպանվում են պետության կողմից, և որոնց տարածումը կարող է վնաս հասցնել Հայաստանի Հանրապետության անվտանգությանը: Այդպիսի տեղեկությունները, որպես կանոն, պարունակում են պետական գաղտնիքի մաս կազմող տվյալներ, սակայն ինքնին չեն բացահայտում պետական գաղտնիքը:

Պետական և ծառայողական գաղտնիք կազմող տեղեկությունները համարվում են Հայաստանի Հանրապետության սեփականությունը ու պահպանվում ու պաշտպանվում են պետության կողմից»: Նույն օրենքի համաձայն՝ պետական և ծառայողական գաղտնիքի շարքին կարող են դասվել.

1. Ռազմական բնագավառում՝

գ. հատուկ կարևորության և ռեժիմային օբյեկտների տեղաբաշխման, նշանակության, պաշտպանվածության ու պատրաստակամության աստիճանի, դրանց նախագծման և շինարարության, ինչպես նաև այդ օբյեկտների համար տարածքներ հատկացնելու մասին տեղեկատվությունը:

... 3. Տնտեսության, գիտության և տեխնիկայի բնագավառում՝

գ. թանկարժեք մետաղների և թանկարժեք քարերի, Հայաստանի Հանրապետության պետական պահուստների և պաշարների, նրա ֆինանսների և բյուջետային քաղաքականության մասին տեղեկատվությունը:

Վերոհիշյալ հոդվածի բովանդակությունից պարզ է դառնում, թե օրինակ՝ շրջակա միջավայրի բնագավառում կոնկրետ ինչի շուրջ ծագող տեղեկատվությունը կարող է պետական գաղտնիք համարվել: Սակայն, ինչպես արդեն նշել ենք, պակաս կարևոր չեն նաև նույն օրենքով՝ այս կամ այն տեղեկատվությունը պետական գաղտնիքի շարքին

դասելու համար նախատեսված սահմանափակումները, որոնք կարելի էր են որոշակի տեղեկատվությունը պետական մարմինների կողմից պետական գաղտնիքի շարքին ինքնակամ և կամայականորեն դասելու հնարավորությունը բացառելու համար: Մասնավորապես, նույն օրենքի 10 հոդվածի համաձայն՝ «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի շարքին չեն կարող դասվել.

ա. քաղաքացիների անվտանգությանը և առողջությանը սպառնացող արտակարգ դեպքերի, աղետների, ինչպես նաև տարերային (ներառյալ պաշտոնապես կանխատեսվող) աղետների, դրանց հետևանքների մասին տեղեկատվությունը.

բ. տնտեսության ընդհանուր վիճակը, ինչպես նաև բնության և շրջակա միջավայրի պահպանության, առողջապահության, կրթության, գյուղատնտեսության, ներքին առևտրի, մշակույթի բնագավառներում տիրող իրական վիճակը ներկայացնող տեղեկությունները.

գ. քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման փաստերի, իրավախախտումների և սոցիոլոգիական հետազոտությունների արդյունքների մասին տեղեկությունները.

դ. այն տեղեկությունները, որոնք եթե դասվեն պետական և ծառայողական գաղտնիքի շարքին, ապա բացասական ազդեցություն կունենան Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական, գիտատեխնիկական և հոգևոր-մշակութային զարգացման պետական և ճյուղային ծրագրերի իրականացման վրա.

ե. արտակարգ իրավիճակների կանխման կամ դրանց առաջացման դեպքում հնարավոր հետևանքները նվազեցնելու ու վերացնելու, փրկարարական և անհետաձգելի վթարավերականգնողական աշխատանքներ իրականացնելու, մարդասիրական օգնություն ցուցաբերելու համար նախատեսված արագ արձագանքման պաշարի մասին տեղեկությունները»:

Ինչպես տեսնում ենք, պետական և ծառայողական գաղտնիք չհամարվող տեղեկատվության շարքում իր ծանրակշիռ տեղն է զբաղեցնում բնության և շրջակա միջավայրի պահպանության իրական վիճակի մասին տեղեկատվությունը, ինչը պայմանավորված է մարդկանց կյանքում ու նորմալ կենսագործունեության համար բնության ու շրջակա միջավայրի ունեցած գերկարևոր դերի և բնությունն ու շրջակա միջավայրը որպես կյանքի գոյության նախապայման պետության կողմից գնահատվելու հանգամանքով:

Ինչ վերաբերում է Օրհուսի կոնվենցիայով նախատեսված առևտրային և արդյունաբերական տեղեկատվության գաղտնիության այն դեպքերին, երբ նման գաղտնիությունը օրինական տնտեսական շահերի պաշտպանության նպատակով պահպանվում է օրենքով, ապա

պետք է նշել, որ այն միանշանակ ուղղված է պետական մարմինների գործունեության, պետության ու առանձին առևտրային կազմակերպությունների տնտեսական շահերի պաշտպանությանը: Ու քանի որ Օրհուսի կոնվենցիան չի մեկնաբանում «օրինական տնտեսական շահեր» եզրույթը, ուստի Կողմերն իրենք պետք է մշակեն այնպիսի մեխանիզմներ, սահմանեն այնպիսի չափորոշիչներ, որոնք կօգնեն հստակ որոշելու, թե արդյոք համապատասխան տեղեկատվության տրամադրումը կհանգեցնի բացասական հետևանքների: Վերոհիշյալ հարաբերությունների իրավական կարգավորման ոլորտում գործող «Բանկային գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքը¹⁴ հստակ սահմանում է. «Բանկային գաղտնիք են համարվում բանկի հաճախորդին սպասարկելու կապակցությամբ տվյալ բանկին հայտնի դարձած հաճախորդի հաշիվների վերաբերյալ տեղեկությունները, հաճախորդի հանձնարարությամբ կամ հոգուտ հաճախորդի կատարած գործառնությունների վերաբերյալ տեղեկությունները, ինչպես նաև նրա առևտրային գաղտնիքը, գործունեության ցանկացած ծրագրի կամ մշակման, գյուտի, արդյունաբերական նմուշի մասին տեղեկությունները և նրա վերաբերյալ ցանկացած այլ տեղեկություն, որը հաճախորդը մտադիր է եղել գաղտնիք պահել, և բանկը տեղյակ է կամ կարող էր տեղյակ լինել այդ մտադրության վերաբերյալ»:

«Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի՝ տեղեկատվության ազատության սահմանափակման հիմքերի մեջ պետական, ծառայողական, բանկային գաղտնիքների շարքն ավարտվում է առևտրային գաղտնիքով, որի շուրջ առաջացող հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորումը նախատեսված է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով¹⁵, որի 141 հոդվածի համաձայն՝ «Տեղեկատվությունը ծառայողական, առևտրային կամ բանկային գաղտնիք է, եթե այն երբորդ անձանց անհայտ լինելու ուժով ունի իրական կամ հնարավոր առևտրային արժեք, չկա օրինական հիմքերով այն ազատորեն ստանալու հնարավորություն և տեղեկատվություն ունեցողը միջոցներ է ձեռնարկում դրա գաղտնիության պահպանման համար»: Կարևոր է նշել, որ «արդյունաբերական տեղեկատվություն» եզրույթը ՀՀ ազգային օրենսդրությամբ սահմանված չէ: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը կարգավորում է արտադրության գաղտնիքի՝ որպես նոու-հաուի հետ կապված հարաբերությունները: Սակայն հենց ռացիոնալ բնօգտագործման ու շրջակա միջավայրի պահպանության բնագավառում նախատեսված են բազմաթիվ նորմեր, որոնք ուղղված են արդյունաբերական տեղեկատվության պահպանությանը: Մասնավորապես, «Ընդեր-

¹⁴ Ընդունվել է 07.10.1996, ստորագրվել է 14.10.1996, ՀՀ ԱԺՏ, 1996.10.15/19(1119):

¹⁵ Ընդունվել է 05.05.1998, ուժի մեջ է մտել 01.01.1999, ՀՀ ՊՏ, 1998.08.10/17(50):

քի մասին» ՀՀ օրենսգրքի¹⁶ 12 հոդվածը նախատեսում է, որ ընդերքի երկրաբանական կառուցվածքի, ընդերքում առկա օգտակար հանածոների, հանքավայրերի երկրաբանական տվյալների, պաշարների չափերի, վերամշակման պայմանների, ինչպես նաև ընդերքի այլ առանձնահատկությունների վերաբերյալ տեղեկությունները, որոնք պարունակվում են երկրաբանական հաշվետվություններում, քարտեզներում, երկրաբանական փաստագրման առաջնային և այլ նյութերում, Հայաստանի Հանրապետության սեփականությունն են՝ անկախ դրանց ստացման ֆինանսավորման աղբյուրներից: Նույն օրենսգրքի հաջորդ հոդվածը սահմանում է. «Ընդերքօգտագործման իրավունքի սահմաններում ընդերքօգտագործողի ստացած երկրաբանական տեղեկությունը չի կարող բացահայտվել առանց ընդերքօգտագործողի համաձայնության: Լիազոր մարմինը պարտավոր է ապահովել երրորդ անձանցից երկրաբանական տեղեկության գաղտնիությունը դրա կուտակման, արձանագրման, պահպանության, փոխանցման և օգտագործման ընթացքում:

Երկրաբանական տեղեկության գաղտնիության բացահայտման դեպքում բացահայտողը ենթարկվում է պատասխանատվության Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով»:

Քննարկվող խնդրի կարևորագույն կետերից մեկն այն է, որ օրենսդիրը նախատեսել է այն կոնկրետ դեպքերը, երբ երկրաբանական տեղեկության բացահայտման արգելքը չի գործում:

Վերոհիշյալ համատեքստում տեղին է վկայակոչել նաև ՀՀ «Զբաղիչ օրենսգիրքը»¹⁷, որը արտոնագրված անձի կողմից Կարգավորող հանձնաժողով ներկայացված տեղեկատվությունը սահմանում է որպես հրապարակային, եթե, իհարկե, այն արտոնագրված անձի կողմից չի համարվում գաղտնի և նշված չէ որպես «ընկերությանը վերաբերող գաղտնապահական տեղեկատվություն»: Ընդ որում, արտոնագրված անձն իրավունք ունի ապացուցելու, որ իր ներկայացրած տեղեկատվության (ներառյալ «ընկերությանը վերաբերող գաղտնապահական տեղեկատվության») հրապարակումը կարող է վնասել իր առևտրային գործունեության շահերը: Այս դեպքում Կարգավորող հանձնաժողովը քննարկում է գաղտնիության վերաբերյալ լիցենզավորված անձի հիմնավորումները և իրավասու է ընդունել կամ մերժել նման տեղեկատվություն չհրապարակելու վերաբերյալ վերջինիս դիմումը:

Ինչպես պարզ է դառնում վերոհիշյալ նորմերի վկայակոչումից, ՀՀ օրենսդրությունն անդրադարձել է տեղեկատվության, այդ թվում՝ էկոլոգիական տեղեկատվության մատչելիության իրավական կարգավորմանը, սակայն, բնակչության տեղեկացվածության ցածր մակարդակով

¹⁶ Ընդունվել է 28.11.2011, ուժի մեջ է մտել 01.01.2012, ՀՀ ՊՏ, 2011.12.21/69(872):

¹⁷ Ընդունվել է 04.06.2002, ուժի մեջ է մտել 10.10.2002, ՀՀ ՊՏ, 2002.07.10/24(199):

պայմանավորված, հետընթաց քայլ ենք համարում ՀՀ Սահմանադրության փոփոխություններով այն նորմից հրաժարվելը, որը նախատեսում էր պաշտոնատար անձանց պատասխանատվություն՝ բնապահպանական տեղեկատվությունը թաքցնելու կամ դրա տրամադրումը մերժելու համար: Միաժամանակ պետք է նշել, որ իրավական դաշտում կան մի շարք թերություններ ու բացթողումներ, որոնք ճշգրտման ու լրացման կարիք ունեն. օրինակ՝ «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքն օգտագործում է «տեղեկություն» եզրույթը, մինչդեռ Օրհուսի կոնվենցիան և ազգային մի շարք օրենքներ կիրառում են «տեղեկատվություն» եզրույթը: Նկատի ունենալով այն փաստը, որ քննարկվող ոլորտը պահանջում է լիակատար հստակություն, ինչպես նաև հաշվի առնելով ոլորտի արդյունավետ կառավարման միջազգային փորձն ու պրակտիկան, մեր խորին համոզմամբ, հիմնավորված կլինի ՀՀ-ում «Էկոլոգիական տեղեկատվության մասին» օրենքի ընդունումը: Կարծում ենք՝ առավելագույնս իրավական կարգավորման ենթարկելով համապատասխան հարաբերությունները՝ այն կարևորագույն նախապայման կդառնա պետական, հասարակական, անձնական կյանքի տարբեր ոլորտների բարելավման համար:

Բանալի բառեր – *էկոլոգիական տեղեկատվության մատչելիություն, էկոլոգիական տեղեկատվության մատչելիության սահմանափակումներ, պետական գաղտնիք, բանկային գաղտնիք*

ОЛИМПИА ГЕГАМЯН – Правовое регулирование некоторых оснований ограничения доступа к экологической информации в РА. – Эра информационных технологий характеризуется беспрецедентной прозрачностью и общественной информированностью относительно принятия решений по экологическим вопросам. Тем не менее, информация по-прежнему остаётся строго регулируемой сферой; требуемые сведения далеко не всегда предоставляются по первому требованию. Иными словами, государство ограничивает доступ к разного рода данным с целью защитить частную жизнь и интересы лиц, которые могут пострадать от произвольного их использования. Ряд государств и международное сообщество в целом взяли на себя обязательство внедрить правила, ограничивающие доступ к конфиденциальным сведениям. Это в равной степени касается экологических данных и информации.

Статья посвящена анализу правовых оснований по ограничению доступа к экологической информации. В частности, положения законодательных актов РА рассматриваются наряду с реальными последствиями их применения. Акцент делается на информации, которая, исходя из международной практики, должна публиковаться без всяких ограничений.

Ключевые слова: *экологическая информация, ограничение доступа к экологической информации, государственная тайна, банковская тайна*

OLIMPIA GEGHAMYAN – Legal Regulation of Certain Grounds for Restricting Access to Environmental Information in the RA. – The modern era of information technologies and access to information is increasingly characterized by unprece-

mented level of transparency and public awareness with respect to decision making process on environmental matters. Nevertheless, access to information still remains one of strictly regulated areas and not all the information is readily available or randomly accessible to public upon demand. Access to data remains under governmental regulation, the reason being to protect privacy and interests of others who may suffer from such data sharing.

Individual states and the international community have committed to regulate policies leading to creation of regulations restricting data sharing and access to protected information. This is equally true regarding environmental data and information.

The present article is devoted to analysis of legal grounds for imposing restrictions on accessing environmental information in the context of applicable international legal framework. In particular, the relevant provisions of pertaining legislative acts of Armenia are discussed along with practical ramifications of their application. Special emphasis is made on data and information that shall be published anyway and no restriction is allowed based on the content of such information and international practices.

Key words: *accessibility of environmental information, limitation of access to environmental information, state secret, bank secrecy*